

Sanja Grakalić Plenković

Veleučilište u Rijeci

sgrakal@veleri.hr

Predodžbe o smrti u bajkama Ivane Brlić-Mažuranić

Rad tematizira motiv smrti u *Pričama iz davnine* i sedam bajki izvan glasovite zbirke I. Brlić-Mažuranić, propitujući način na koji autorica predodžbe o smrti preslikava na njih. U bajkama smrt nije neuobičajena ni nasilje nije rijetko, štoviše, prihvaćamo ih kao dio čudesnog svijeta koji u njima postaje svakidašnji. Obrnuto od realnosti, bajke smrt od starosti ili bolesti tematiziraju rijetko, pa se motiv nasilne smrti javlja u svakoj od *Priča iz davnine*. Motiv ubojstva javlja se u nekoliko varijanti, kao ubojstvo djeteta, nesretna smrt, ubojstvo roditelja, ubojstvo staraca. Usmjerenost na problematizaciju predodžbe o smrti izdvaja dva obrasca, oba vezana uz kršćanstvo i koncept grijeha, kazne i oprosta. Motiv oprosta povezuje se uz pokušaj ubojstva staraca. Oprost ubojicama staraca i roditelja možemo tumačiti poštovanjem društvenih stereotipa u smislu bezgranične roditeljske ljubavi i predodžbi vezanih uz kršćanske koncepte oprosta. Za najstrašniji zločin, pokušaj ubojstva djeteta, oprosta ni opravdanja u bajkama nema. Ubojstvo djeteta kažnjava se najvećom kaznom, smrću. Uz spoznaju o počinjenom grijehu žrtvina kazna smrću bit će blaža i dostojanstvenija, i obrnuto, u zloći i zlobi nerazumlja kazna smrću bit će agresivnija i strašnija. Svršenost smrti oponira dimenziji vječnosti, pa je tabuizirana u bića koja doživljavamo kao besmrtna, a nestanak i način na koji umiru junaci i čudesni likovi u bajkama prikazuje se ili ublažavanjem i umanjivanjem njena značenja, kao preobrazba ili odlazak, ili naglašavajući dostojanstvo smrti u načinu koji odabiru za svoj kraj.

Ključne riječi: Ivana Brlić-Mažuranić, smrt, bajke, Priče iz davnine, Basne i bajke

1. Bajke i smrt

Kao dio arhetipova koje susrećemo od starih književnosti do danas, motiv smrti uvijek je ponovno predmetom umjetničkog interesa i poticaj za umjetnička i književna stvaranja, nadahnjujući tisućama godina filozofske, etičke i umjetničke impresije, promišljanja, tumačenja, rasprave i zaključke. Smrt ne znači i kraj, pa će raznovrsnost tumačenja smrti i predodžbe o tome što donosi vrijeme nakon nje za većinu religija biti osobito važna, a novi život, koji će započeti nakon smrti, poput putovanja duše u raj ili

reinkarnacije, okosnica tumačenja i vjerovanja. Očekivanje života poslije života znak je vjerovanja u spas duše i nastavak života u vječnosti.

Iako se smrću kao temom dječja književnost rijetko bavi (u usporedbi s nekim drugim temama, poput tematike odrastanja, avantura, ljubavi, prijateljstva), za motiv smrti to ne možemo reći. To se osobito odnosi na bajke, u kojima smrt nije neuobičajena i nasilje nije rijetko, štoviše, prihvaćamo ga kao dio čudesnog svijeta koji u bajkama postaje svakidašnji. U realnom svijetu smrt je još uvijek tabu tema o kojoj se s djecom rijetko razgovara, premda se dijete sa smrću suočava na različite načine (usp. Moore i Mae 1987), pa su bajke poticaj za razgovor o njoj ili razumijevanje situacija povezanih s umiranjem, kako bismo djecu pripremili za doživljaj i razumijevanje smrti s kojom će se neminovno susresti (Kastenbaum 2000; Visinko 2001; Vasta, Haith i Miller 2005; Bujišić 2005; Visinko 2006; Koutsompou i Kotsopoulou 2015). U bajkama susrećemo različite varijante istog motiva i različite vrste smrti, no, obrnuto od realnog svijeta u kojemu je najčešća smrt zbog starosti i bolesti, u čudesnom svijetu bajke prirodna se smrt rjeđe spominje, dok će motivi nasilne smrti, naprotiv, tamo biti česti (poput onih u bajkama klasičnih autora, braće Grimm (pokušaji ubojstva u bajkama Ivica i Marica, Snjeguljica) ili H. C. Andersena (samoubojstvo Male sirene). Smrt u bajkama i način njena prikaza temom je recentnih istraživanja; kao izvjesna čovjekova sudbina i jedina sigurna životna činjenica često se opisuje s obzirom na široku paletu njene pojavnosti (Koutsompou i Kotsopoulou 2015). Uz smrt se često povezuju stereotipi i klišeji, poput onih o maćehama ubojicama i njihovoj okrutnosti (usp. Dadić i Pušić 2016), zlim vješticama, smrti kao kazni za zlodjela i sretnoj budućnosti i obilju kao nagradi za dobru, junaštvo, pravednost, koje su bajke utkale u naše djetinjstvo i koji i danas mogu formirati naše stavove. Bajke se ističu porukama koje, s obzirom na djetetovo znanje i iskustvo, nadilaze njegova poimanja, utječući tako na njegov emocionalni i duhovni razvoj. Problem smrti, umiranja, gubitka i žalovanja nameće se kao jedan od problema s kojim se dijete rjeđe susreće i upoznaje i u realnom životu i u dječjoj književnosti. Čitanje i tumačenje prenesenih poruka koje se uvijek povezuju s određenim dijelovima književnog teksta bajke te prostor katarze kao odjek, koji uključuje ideološku poruku često povezanu i uz pojam raja i putovanja u zajednički život nakon smrti, povezana je s jakom emocionalnom reakcijom mladog čitatelja.

U hrvatskoj književnoj tradiciji antologijska zbirka *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić često se ističe kao početak hrvatske bajke u smislu najbolje zbirke umjetničkih bajki.¹ Motiv smrti u toj je zbirci naglašen u svakoj, kao i u svim ostalim bajkama najpoznatije hrvatske književnice za djecu, što bajke I. Brlić-Mažuranić ističe kao zanimljiv korpus za osvrt na poimanja i predodžbe o smrti koje postavljaju pred mladog čitatelja. Zanimljivo je, stoga, analizirati način na koji I. Brlić-Mažuranić pristupa mo-

¹ Mada se i prije pišu i umjetničke bajke (A. Šenoa, V. Nazor) i fantastične pripovijetke (R. Jorgovanović, K. Š. Gjaljski, A. G. Matoš) (Pintarić 2008: 9; Donat i Zidić 1975), kritičari i povjesničari književnosti dijele bajke na one prije (usp. Težak 2001) i poslije ove zbirke.

tivu smrti, i šire, povezano uz to, motivu grijeha, oprosta i kazne. To stoga što se „četi-ca djece“ kojoj piše, kako će istaći u autobiografiji (Brlić-Mažuranić 1997: 522) danas proširila na bezbrojne generacije diljem svijeta, koje su na njima odrasle, pa su se *Priče* nametnule cijelo stoljeće uvijek istom naklonošću publike i kritike, kao inspirativne i intrigantne, bajke našeg djetinjstva.

Zanimljivim se također otvara promišljanje o tome kako će se i koliko predodžbe o smrti I. Brlić-Mažuranić u bajkama preklapati sa stereotipima, tipičnim i čestim u ovoj književnoj vrsti (Zima 2006), poput, primjerice, onih o naivnosti i nevinosti djece koju zbog toga uvijek zaobilazi zlo i smrt, o glavnim junacima bajke koji ne umiru jer su pozitivni likovi, o sreći koja uvijek prati djecu i junake, o sretnoj budućnosti za hrabre, a stradavanju strašnom smrću za zle likove, o kazni za zle vještice, zle vile, sestre, ohole kraljevine i zle maćehe koje uvijek stradavaju i gube. S obzirom na to da se motiv smrti u bajkama I. Brlić-Mažuranić problematizira s više aspekata (ubojstvo djeteta, roditelja, staraca, nesretna smrt, samoubojstvo) i uz njih povezuju negativni likovi (zla maćeha, zla čudesna ili mitološka bića, zle vile) i adekvatne posljedice kao kazna (ili nagrada), poput onih kojima nas uči kršćanstvo (smrt kao put u vječni život, uspon i odlazak u raj skromnih i vrlinama bogatih, za razliku od strašnih kazni i smrti u mukama onih koji su grijeshili). Zanimljivim se, stoga, čini propitati način na koji se mitološke (s obzirom na inspiraciju slavenskom mitologijom u kreiranju likova koju ističe autorica (Brlić-Mažuranić 1930; prema Kos-Lajtman i Horvat 2011)) i kršćanske predodžbe o smrti (odnosno snažnu „internalizaciju kršćanskih etičkih načela – ponajprije poniznosti i skromnosti“, koju u kontekstu autoričina stvaranja podvlači D. Zima (2019: 250)) preslikavaju na spomenute bajke. Iako su *Priče iz davnine* interpretirane dosad i tumačene u nepreglednom nizu radova, dok su ostale bajke izvan popularne zbirke, naprotiv, rijetko analizirane, pa se kritička recepcija povezuje uz tek nekoliko imena istraživača (Crnković-Nosić 1994; Detoni Dujmić 1998), ponajviše recentnih (Zima 2011; Giacometti 2013; Kuvač-Levačić 2013; Kuvač-Levačić 2018), na problematiku povezanu uz motive smrti u njima autori se osvrću ponajviše iz udaljenije perspektive (usp. Zalar 2002; Zima 2006; Kuvač-Levačić 2015).

2. Motiv smrti u bajkama I. Brlić-Mažuranić

U trećem izdanju *Priča iz davnine*, kakvo danas susrećemo, motiv smrti naći ćemo u svakoj od osam bajki (*Kako je Potjeh tražio istinu, Ribar Palunko i njegova žena, Regoč, Sunce djever i Neva Nevičica, Šuma Striborova, Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica, Lutonjica Toporko i devet župančića, Jagor*),² kao i u autoričnim ostalim bajkama, tiskanim izvan glasovite zbirke (*Priča o goropadnom Mili i šestorici ptića rodovića*,

² Prvo izdanje *Priča iz davnine* izlazi 1916. godine kao zbirka od šest bajki, dok bajke *Lutonjica Toporko i devet župančića* i *Jagor* autorica dodaje deset godina kasnije u 3. izdanju.

Zlatna ptica i dijete ubogarsko, Trgovac Nav, Priča o Zorku Bistozorkom i o Sreći, Priča o sultanu Abdali, Zašto se rodila bijedna Lera i njezino siroče, Djevojčica i neman).³

Različite su vizure smrti koju čitatelj susreće u ovim bajkama, a mogu se, s obzirom na uzrok ili povod smrti, podijeliti u dvije skupine; jedna skupina motiva smrti povezuje smrt i nevinost djeteta, a korespondirat će s odnosom majka-dijete, a druga povezuje smrt uz koncept roditeljstva i starosti. Nasilna smrt dominantna je u odnosu na prirodnu, a naglasak na nasilnim oblicima smrti jedna je od suprotnosti bajke stvarnom životu, u kojem je najčešća smrt ona od starosti ili bolesti.

Svijet bajke odvojen je od konvencija svijeta realnosti jasnom granicom, pa tako u njemu ništa i nije čudno i sve je dopušteno, vođeno posebnim zakonitostima koje samo bajke poznaju. Od brojnih motiva povezanih uz koncept smrti (smrt od bolesti, starosti, zločinačka smrt, smrt u nesretnim okolnostima, smrt u borbi ili ratu i sl.), i bajke I. Brlić-Mažuranić, kao što je sukladno uobičajenoj tradiciji bajke, puno će češće problematizirati motiv nasilne smrti, poput ubojstva ili smrti kao kazne za počinjeno zlo. O autoričinoj biografiji pisalo se mnogo, pa se detalji njena životopisa teško zaobilaze u interpretaciji njena književna opusa. I sama autorica upućuje na namjenu svojih književnih djela. U *Autobiografiji*, pisanoj u proljeće 1916., uoči izlaska iz tiska zbirke *Priče iz davnine*, naglasit će da piše za svoju djecu, kako bi bila „njihovim provodičem“ (Brlić-Mažuranić 1997: 522). Na činjenicu da njezina književnost uključuje i širi krug recipijenata upućuju njeni prvi dovršeni tekstovi (Zima 2019) i njeni javni iskazi. Analiza pisama, članaka i intervjuua u okviru ideološkog i narativnog koncepta zbirke *Priče iz davnine* otkriva u javnim iskazima autorice njenu angažiranost i modernistički inspiriran svjetonazor „čija je misija zagovaranje pacifističke, nacionalno osviještene i tradicionalno koncipirane slike svijeta“ (Protrka Štimec 2015: 668). Pomnije čitanje povezuje uz autoričin prikaz koncepta smrti i koncepte kazne i grijeha i njihove dihotomije i polarizacije, pa bi se slijedom toga motivi smrti mogli interpretirati kao projekcija autoričina svjetonazora, vjerovanja, njena obiteljskog nasljeđa u smislu odgoja u okrilju katoličke vjere i kulturoloških koncepata građanske kulture njezina doba.

³ Radi se o sedam bajki iz periodike ili zbirke *Basne i bajke* (tiskane 1943., pet godina nakon autoričine smrti, te 1993., no sve poznate bajke I. Brlić-Mažuranić zajedno su ukoričene tek 2011. (usp. Brlić-Mažuranić 2011). Za autoričina života neobjavljene bajke nije moguće precizno datirati jer nastaju u duljem vremenskom periodu, a budući da su tri tiskane posthumno, nismo posve sigurni ni jesu li sasvim dovršene (takav dojam ostavlja, primjerice, bajka *Djevojčica i neman*), te ne znamo ni je li autorica bila sasvim zadovoljna njima (pa ih nije ni mislila tiskati; usp. Zima 2001: 134). U periodici su za autoričina života objavljene četiri bajke (*Priča o goropadnom Mili i šestorici ptića rodoviča, Zlatna ptica i dijete ubogarsko, Trgovac Nav, Priča o Zorku Bistozorkom i o Sreći*), a nakon smrti autorice objavljeno je pet bajki izvan zbirke *Priče iz davnine*, među kojima tri nove, dotad neobjavljene (*Priča o sultanu Abdali, Zašto se rodila bijedna Lera i njezino siroče, Djevojčica i neman*) (više u kritičkom izdanju Brlić-Mažuranić 2011: 413–433).

3. Smrt kao odlazak

Smrt roditelja ostavlja najjače posljedice na dijete, nakon čega slijedi smrt bake ili djeda, premda smrt starijih ljudi dijete lakše razumije emocionalno i na intelektualnoj razini jer smrt shvaća kao kraj dugog života. Na vijest o smrti roditelja djeca mogu reagirati različito, šokom i indiferentnošću, pitanjima, smijehom, pokušajima da izbjegavaju misli o smrti, uz snažan osjećaj krivnje (Dyregrov 2001).

U bajkama I. Brlić-Mažuranić često se spominje prirodna smrt, smrt zbog starosti ili bolesti, roditelja ili starih ljudi (tj. djeda), smrt koja je i u realnom svijetu češća. Primjer je smrt roditelja ili majke, česta u uvodnom dijelu bajki, kao ulazak u bajkovitu situaciju i okolnost koja će formirati glavnog junaka. Takvu smrt, koja u bajkama nije konačna, pa njome ne prestaju sve životne funkcije, susrećemo u bajci *Bratac Jaglenac i sestrica Rutvica*, u kojoj djeci umiru roditelji, ostavljajući ih kao siročiće, uz posljednje majčino obećanje da će uvijek biti uz njih: „Ne ostavljajte jedno drugoga i čuvajte kao sveto, što vam je majka predala na čuvanje, pak ću ja ostati uvijek među vama’ – tako reče majka i umre“ (PID 78⁴). Majčine riječi i njeno javljanje pomoći će sestri i bratu u trenucima opasnosti, pa njihov rastanak nije konačan. Ono dijelom ublažava uočljiv posvemašnji izostanak patnje i tuge u djece, iako je plošnost i reduciranost u opisu likova *Priča iz davnine*, kao što je u bajkama uobičajeno (usp. Bošković-Stulli 2012), uopće izdiferenciranih više etički no psihološki, šturo opisanih ponekad tek pomno odabranom riječju (*ohola kraljevna, ubogo djevojče, mila djevojčica*), jedna od važnih karakteristika u kreaciji likova I. Brlić-Mažuranić. Smrt roditelja prikazana je bez posljedične tuge i patnje koju uobičajeno izaziva; djeca u bajci rezignirano i mirno prihvaćaju novu situaciju, a usamljenost i nerazumijevanje jednostavno rješavaju odlaskom. Odsustvo djetetove boli i tuge u poimanju situacije duboke tragedije ponekad izaziva neshvaćanje ili osjećaj nevjerice u čitatelja koji se dalje usmjerava u predosjećaj tragičnih okolnosti koje će tek uslijediti.

U bajci *Kako je Potjeh tražio istinu* istinoljubivi se Potjeh, nakon što konačno odlučuje vratiti se djedu kojeg je ostavio da bi se dosjetio što mu je činiti, oklizne i padne u zdenac te utopi. Proročanske djedove riječi, koje unose slutnju o smrti u pokajanju („Ako li pak jadan sagriješi na meni, morat će okajati na sebi, jer je pravedan i blagosloven“, PID 13), neće ublažiti u čitatelju iznenađenje i šok Potjehovom smrću, no upravo redukcija opisa smrti potaknut će svojevrsan mehanizam poricanja, i tuga zbog smrti postat će manja, a njena tragičnost ublažena. Nesretan Potjehov odlazak s ovog svijeta može se interpretirati kao kazna za zanemarivanje savjeta božića Svarožića, ali i kao nagrada za upornost i ustrajnost na pravednosti i istinoljubivosti na onom svijetu, da bi se onda u drugom svijetu sastao s djedom u sjajnim dvorima Svarožićevim, vizijom Raja. Tamo Potjeh ulazi tek nakon djedova oproštaja.

⁴ Primjeri iz bajki navode se prema sljedećim izdanjima: *Priče iz davnine* (Brlić-Mažuranić 1950), na koje se upućuje pokratom PID i brojem stranice te *Bajke i basne; Sabrana djela*, sv. 3 (Brlić-Mažuranić 2011), na koje upućuje pokratom BB i brojem stranice.

Bijaše ono zlatan dvor Svarožića. Iz dvora mila sjajnost blista: što od rume-nog oblačka, što od staklenog brda, a što od onog suhog zlata, al ponajviše sa prozora od dvorane sjaji. Jer tamo sjede uzvanici Svarožićevi na okupu te iz zlatnih kupa zdravlje nazdravljaju onome, koji im novi pridolazi. Al Svarožić nit uživa niti u dvor pušta ikoga, koji krivicu kakovu na duši nosi. Zato se u dvorani sakupila družba plemenita i uzorita, pa od nje na prozore ona svjetlost sjaji (PID 24).

Majčinom smrću započinje bajka *Jagor*, no dijete koje „ostaje ne jako iza majke“ (PID 147) ne tuguje i ne propituje o svom životu, nego mirno prihvaća posljedice gubitka majke i život uz „nemilosnu“ maćehu, što „kao zla godina, bije dijete i hladom i gladom“ (PID 147). Kao i u bajci *Kako je Potjeh tražio istinu*, pojavljuje se figura djeda, pa se Jagorov mudri djed brine o njegovoj sigurnosti i poslije svoje smrti, ostavivši mu u nasljeđe malog kućnog duha Bagana u pojati koju je sam podigao. Smrt ni u ovoj bajci ne znači kraj; briga i pažnja djedova traju zauvijek, baš kao i ona mudrog starca, djeda Neumijke iz bajke *Lutonjica Toporko i devet župančića*.⁵

I bajka *Djevojčica i neman* započinje smrću koja se već dogodila i zbog koje će glavna junakinja, „mala, ma posve mala djevojčica“ (BB 381), živjeti sasvim sama. Motiv smrti roditelja, kojim započinje bajka, posredno usamljenošću u djevojčici formira samostalnost i odlučnost, kako bi narastao u dominantan motiv – smrt nemani koja napada djetetov spokoj. U bajci *Priča o Zorku Bistrozorkom i o Sreći* tragičan prizor djevojčice uz mrtvog oca promijenit će zauvijek jednostavnog diva u osjećajnog i brižnog zaštitnika. Pažljiva i brižna, nepoznata sila koja se pojavljuje u bajci poslat će djevojčici Mavrici zaštitu kako ne bi vidjela očevu smrt. Ova bajka predstavlja otklon od hladnoće i resignacije koje su česti vid djetetove reakcije na smrt roditelja u interpretiranim bajkama, ističući se snažnom tragičnošću prizora Radučeva umiranja: „A dijete sklopi očice. Dode sjena, što u takav tren ovako ili onako pokriva oči i pamet svačiju, te nitko ne zna i ne vidi kako mu umire otac“ (BB 314). Osjećaji koje je u divu Zorku Bistrozorkom probudila djevojčica promijenit će ga u zaštitnika i donijeti ukazanje Sreće, dok će ostala dvojica divova nasilno stradati, proždrijevši jedan drugoga u međusobnom sukobu oko materijalnih dobara.

Najava smrti i umiranja javlja se u mislima majke Lere u trenutku kada će osjetiti da nije više potrebna svojoj djevojčici u bajci *Zašto se rodila bijedna Lera i njezino siročce*, stoga će ona svjesno osloboditi kćer od sebe same.⁶

⁵ Osvrćući se na kategoriju umiranja od starosti u prozi za djecu i mladež Haramija (2002: 36) zaključuje da najčešće umiru djedovi, uočivši tako stereotip kojim se potencira odnos djed – unuk (različito od realnog života, u kojem žene žive dulje od muškaraca, u bajkama djed nadživljuje baku, ili se ona ne spominje). U bajkama I. Brlić-Mažuranić ovaj je odnos također češći (Vijest – unuci, Jagorov djed – Jagor, djed Neumijka – župančići) od onoga baka – unuka, koji ćemo susresti u samo jednoj bajci (*Zlatna ptica i dijete ubogarsko*).

⁶ Ovu gestu svjesnog umiranja i blagoslova kćeri Kuvač-Levačić (2015: 712) okarakterizirat će kao „vrhunac majčinstva u kojem se spajaju žrtva, oprost, spoznaja i smrt protagonisticke“.

Još joj se u posljednji čas pričini da čuje žamor naselja i zujanje komaraca, te joj bude nekud milo i toplo od toga. Spozna ona u tome da se svačiji život odvija upravo ondje i upravo onako kako to zahtijevaju svi drugi životi širom zemlje. (...) Osmjehnu se Lera – i više je nije bilo (BB 369).

Ponovno će se susresti s kćeri u trenutku kada ona postaje djevojkom, kako bi joj dokazala da smrt nije prekinula njihovu vezu i pružila joj pomoć u odrastanju (usp. Kuvač-Levačić 2015).

Motive smrti naći ćemo i u svim ostalim bajkama izvan zbirke *Priče iz davnine*. Kao opomenu u bajci *Priča o goropadnom Mili i šestorici ptica rodovića* ili najavu katastrofe u bahatim željama razmaženog Mile, u bajci *Zlatna ptica i dijete ubogarsko* povezanu uz motiv bolesti i smrti djeteta, kao okvir bajke *Priča o sultanu Abdali* koja smrću starog sultana započinje, a najavom smrti novoga završava, u simbolici svjetlosti u odlasku s ovog svijeta trgovca u bajci *Trgovac Nav*.

4. Nasilna smrt

Kako je uvodno naglašeno, najčešća vrsta smrti u bajkama I. Brlić-Mažuranić je ona nasilna; kao motiv ubojstva javlja se ubojstvo staraca i ubojstvo djeteta.

4.1. Ubojstvo staraca

Primjer za motiv ubojstva starije osobe naći ćemo u dvjema bajkama. Pod utjecajem bjesova koji su ih zaposjeli, u bajci *Kako je Potjeh tražio istinu* braća Ljutiša i Marun požarom pokušavaju ubiti djeda Vjesta. Ubojstvo vatrom nije slučajno, jer je ona simbol života, te znači njegov ciklus obnavljanja i pročišćavanja. Plamen kao simbol doma u djedovu je ognjištu povezan s kršćanstvom i njegovim učenjem, te uz pretke i njihovu kulturnu baštinu, kao odraz djedova kršćanskog svjetonazora i vjerovanja i duhovnu prošlost njegovih predaka.

U bajci Šuma Striborova „nazlobna, proždrljiva i goropadna“ (PID 64) guja-djevojka, uz pomoć i podršku „posve budalasta“ sina, pokušat će staru majku potjerati u smrt; poslavši je na okovanu liticu po snijeg, u smrtonosnu zamku utapanja na zaleđenom jezeru i, konačno, otjeravši je iz kuće na studen i u smrtonosnu zimu. Stalni broj bajke je element njena apstraktnoga stila (Bošković-Stulli 2012), pa su u bajci tri pokušaja ubojstva starice, koje osobito okrutnim čini podsmijeh i omalovažavanje opasnosti u koju je svjesno šalju sin i snaha i njihova intencija da svjedoče staričinoj smrti. U kontrastu snahinoj svireposti i zlobi bakin je nehaj prema smrti i vlastitu životu i njeno nastojanje da zataji Bogu sinove grijehe i radije zadrži svu svoju nesreću i nastavi voljeti sina negoli da ostatak života provede začarana i sretna. Time će se raskinuti začaranost Striborove šume i (dijelom) kazniti ubojice – snaha-guja bit će ponovno začarana i vratiti se u tijelo guje, a sin – nagrađen oprostajem i beskompromisnom ljubavlju kakvu poklanja samo majka: „Bog mu oprost, a majka mu nije ni zamjerila bila“ (PID 74).

4. 2. Ubojstvo djeteta

U bajkama I. Brlić-Mažuranić dijete će nekom srećom uvijek izbjeći nesreći, što pridonosi stereotipu o zaštićenosti djece, njihovoj sretnoj zvijezdi ili naklonosti nebesa koju uživaju zbog svoje nevinosti i neiskvarenosti dječje prirode. Bilo da se radi o simboličnoj zaštiti koju pružaju majčina briga i njeni savjeti, kao odjek topline njezine ljubavi (*Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica*), nevinosti i naivnosti koji poput zaštitničkog plašta svuda prati djecu (ista bajka), životinjama ili mitološkim bićima koje su majka ili djed othranili ili pripitomili (*Jagor, Ribar Palunko i njegova žena*) ili imaginarnih prijatelja koji će pomoći djetetu da se odupre nevolji i zlu (*Djevojčica i neman*). Za dijete je smrt poput nekakvog povlaštenog nestvarnog prostora iz kojeg dolazi majčina ljubav i pažnja, do kojeg se može doći samo odlaskom s ovog svijeta, no smrt u njemu nije konačna i ne znači kraj, jer čak ni smrt nema granica koje će biti prepreka majčinoj zaštiti i ljubavi. U bajkama tako dijete štite nevinost, neiskvarenost i – ljubav.

U trima se bajkama spomenuti motiv ubojstva djeteta nameće kao dominantan. U bajci *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica* zle vile Zatočnice pokušavat će ubiti malog Jaglenca čak pet puta (privlače ga u vučju rupu, šalju na njega medvjedicu, pokušavaju utopiti olujom, otrovati ga bobicama, uplašiti bukačevim kliktajima i ubiti u raljama Zmaja Ognjenoga, veseleći se smrti („Kliknuše od radosti Zatočnice, priletješe da vide, kako je poginulo dijete na bodovima“), no ipak strepeći pred moćima nevinog djeteta, naslutivši instinktivno snagu njegove čistoće koja će, vođena majčinom ljubavlju, svaki put zaštititi dječaka.

Al Jaglenac spava tiho i spokojno, kao da na bosiljku spava. Ne miče se Jaglenac – naučila ga tako mati govoreći: „Kad legneš, sinko, sklopi oči i ne miči se, da ne poplašiš anđela čuvara.“ Stoje Zatočnice oko rupe, vide one: zaspalo dijete, kao da je duka mali na zlatnoj posteljici! ‘Nije lak posao s ovim djetetom’ (PID 82).

Jagora će pokušati ubiti zla maćeha, poslavši ga u smrt podzemlja babe Poludnice, iz koje će ga, nakon neuspjela očeva pokušaja, spasiti kravica i kozica, koje njegova mati „bješe othranila i milovala“ (PID 148). Maćeha će pokušati dovesti Jagora u strašnu smrt milim glasom, dozivajući dječaka i životinje prema ponoru jame babe Poludnice. Glas kao medij koji će povezivati svijet smrti i života čest je u bajkama I. Brlić-Mažuranić, pa će i do Jaglenca kroz sjećanje doprijeti majčin glas, kojim ga savjetuje i spašava od smrti. Slatkim zvukom smijeha privlačit će i Palunka Morske Djevice u dubine pučine (*Ribar Palunko i njegova žena*), a mlada Zatočnica dozivat Rutvicu u pokušaju da izmoli od nje zlatni križić kako bi se ukasila i ubila djevojčicu (*Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica*).

Motiv nasilne smrti u kojoj djeca brane roditelje susrećemo u bajci *Lutonjica Toporko i devet župančića* u kojoj županu Jurini mušku djecu odnosi smrt, stoga on odgaja devet čarobnih javora pretvorenih u devet župančića. Tu ljubav uzvratit će mu momčići

župančići ubojstvom njegova glavnog sluga. Kada u ljubomori i pohlepi dvorski odluči ubiti gospodara, stradava pod mačevima dječaka strašnom smrću.

Masovne nasilne smrti izdvajaju se u nekoliko bajki. U *Regoču* kao „pravedna kazan Božja za zlobu njihovu“ (PID 59) dolazi smrt koja bujicom ubija seljane dvaju zaraćenih sela kaznivši ih za neslogu. U bajci *Sunce djever i Neva Nevičica* moćno Sunce ubija carevčinu vojsku u stravičnom prizoru masovne kazne. Sunčevu okrutnu presudu smrću doživljavamo pozitivno, kao očekivanu kaznu za carevčinu oholost i nagradu Nevinoj skromnosti.

Uhvatila omara ljutu carevnu, uhvatila omara strijelce nebrojene, gdje im gori mozak pod šljemovima, a prsa im sopću od žege pod oklopom. Koga krov ne čuva, taj živ ne ostaje. Omara vojsku k zemlji oborila. Jedan drugomu preko pasa pada; ovaj onog pobratima zove — još ne zovnu a već se oborio. Mori tako Sunce vojsku nesmiljenu, a Mokoš pod vojskom Suncu pomagala i duboke glibe otvorila. Gdje kojega Sunce oborilo, tu se pod njim i glib otvorio: u glib pada a glib se zatvara; gdje stajao, tu mu grob nastao (PID 144).

U bajci *Priča o sultanu Abdali* isti će se motiv, ubijanje podanika, motiv nasilne smrti kao kazna koju izriče simbol vlasti, sultan, uokviriti negativnim konotacijama o nepravednoj i okrutnoj vladavini kojom se očituje sultanova moć. Nasilje i okrutnost kao sredstvo vladavine i/ili iskazivanja moći povezuju dva bliska motivska sustava koja fabularnom organizacijom dobivaju suprotne etičke pretpostavke; u *Priči o sultanu Abdali* masovna se ubojstva osuđuju kao znak zloupotrebe moći, dok su ona u bajci *Sunce djever i Neva Nevičica* odraz pravde i moći junaka bajke – Sunca.

5. Smrt kao kazna ili iskupljenje – motiv grijeha, kazne i oprosta

Unatoč očekivanom vječnom životu pravednika posljedice za ubojstvo ili smrt su različite, pa će junaci bajki biti nagrađeni za smrt vječnim životom. Sretna budućnost uz Nevu Nevičicu pripast će Olehu banu za uspjeh u borbi i junaštvo u obrani čađavih dvora u bajci *Sunce djever i Neva Nevičica*, a odrastanjem i kraljevinom za pobjedu nad nemani bit će nagrađena djevojčica u bajci *Djevojčica i neman*. Iako u bajci *Bratac Jaglenac i sestra Rutvica* silni Relja u nastupu naglosti i taštine smrću kažnjava gospodičića koji se usudio poslati ga po izgublenu ostrugicu, kao junak, nagrađen je kneževinom i nevjestom za spas djece od Zmaja Ognjenoga.

U realnom svijetu smrt je povezana uz neponovljivost nekoga životnog puta i prolaznost svega, ali se može opisati kao oslobođenje od životnoga tereta (Halder 2002: 334). Slično iščitavamo i u bajkama; poput smrti djeda Vjesta, koji se ističe kao oličenje moralnih i čuvar kršćanskih vrijednosti, te smrti glavnog protagonista, Potjeha, koji se među braćom ističe moralnim vrijednostima, istinoljubivošću i uvjerenjem da, uz požrtvornost i strpljenje, na istini i pravim vrijednostima treba ustrajati. I djed i Potjeh istovremeno razmišljaju jedan o drugome, nakon čega umiru oboje.

Ustade stari Vjest, podiže ruke i oči k nebu i tako čekaše, da plamen odnese sa ovoga svijeta i njega starca i staru kolibu njegovu. (...) Ništa ne požali za životom, jer što će mu život, nego požali, što će umrijeti a da ne vidi Potjeha, blagosoveno dijete svoje, radost starosti svoje (PID 19).

Poput stare majke u Šumi Striborovoj, i djed Vjest oprostiti će zločin opsjednutim unucima, kao što će sebičnost i pakost sinu Mili opraštati zaljubljeni majka, a rođovićima majka roda (*Priča o goropadnom Mili i šestorici ptica rodovića*), žrtvovati se za kćer majka Lera (*Zašto se rodila bijedna Lera i njezino siročće*), a za ubojstvo dvorskoga, braneći svoga oca župana Jurinu, izbjegli kazni momčići župančići (*Lutonjica Toporko i devet župančića*). Ubojstvo roditelja ili staraca bit će oprošteno, njihova mudrost i ljubav udružiti će se s iskustvom i vjerom u dobro i spoznaju, pa djeca i unuci neće biti kažnjeni. Ma kako razmaženo, sebično ili nezrelo dijete ili mlado biće bilo, probuditi će u junacima bajki idealistički kršćanski svjetonazor oprosta prema onima koji su nesvjesni svojih pogrešaka i postupaka, izazvanih neiskustvom, glupošću, bahatošću ili začaranošću.

Ubojstvo djeteta nije moguće oprostiti ni opravdati. Dok zla maćeha u bajci *Jagor* za pokušaj ubojstva pastorka biva strašno kažnjena, nakon dugog vremena u kojem ga je „nemilosna žena zatravela svakojakim travama, te i on za sina ne mari“ (PID 147), otac kreće u potragu za sinom i pogiba u pokušaju njegova spašavanja.

Prerazi se otac od žalosti, zaboravi da se napije vode iz onog lončića, nego otvori usta, da zovne sina. Jedva usta otvorio, al mu ona vruća sapa već grlo ispalila. Uhvati se čovjek za grlo, pokaje se u sebi govoreći: „Nisam drugo ni zavrijedio“, te pogine tijelom kao krtica u rovu, a izmirenom dušom ode Bogu na sud (PID 152).

Očeva smrt više je nalik na samokažnjavanje u prijekoru, poput dobrovoljne smrti, kojom će se, kao sukrivac za pokušaj Jagorova ubojstva zbog vlastite nezainteresiranosti za dijete, iskupiti, iako je svojim nehajem također dijelom skrivio Jagorovu nesreću. Pravednici, junaci i pokajnici doživljavaju smrt kao prelazak u drugi svijet, mireći se sa sudbinom koja im je dodijeljena, spokojno je prihvativši i očekujući da dođe: „To pomisli djed Vjest o Marunu i Ljutiši i više o njima ni jedne ne pomisli, niti se radi njih ražali, nego pođe da sjedne i da spokojno sačeka smrt“ (PID 19).

Bajke podrazumijevaju besmrtnost čudesnih bića, pa je njihova smrt nešto što ne očekujemo. Tabuizirana je kod bića koja doživljavamo kao vječna, poput mitoloških ili čudesnih bića. Kao što i očekujemo od njih, dobre vile umiru dostojanstveno i vrlo otmjeno, o čemu svjedoči smireno, kraljevsko čekanje smrti na koju se pripremila mala vila Kosjenka u bajci *Regoč*.

I pripravi se Kosjenka odmah na smrt. Ali hoće ona, neka znade, tko je jednom u tom grobu nađe, da ona bijaše roda visokoga. Zato meće na glavu krunu tri puta prežeženu, pa uzima u ruke štapić bjelokosni, a onda legne da umre (PID 48).

Zločinci, s druge strane, neminovno moraju stradati i biti kažnjeni. Tako zla Jagorova maćeha i baba Poludnica stradavaju okrutnom i strašnom smrću, u skladu sa svojim zločinima.

Neke smrti postat će znamenje ili zapis u vremenu o nekome ili nečemu, poput smrti koje su odabrale dragovoljno vile Zatočnice, kao posljednje u svojoj vrsti. Kraj njihova roda ipak je zaslužio zapis za vječnost, pa je njihova kazna smrću odabrana dobrovoljno, jer vile umiru u dostojanstvu i onda kada ne izvrše svoju zamisao, nagrađene vječnošću. U strašnoj kazni nestanka vrste, dopuštena im je dostojanstvena smrt koju same biraju, u jednom od najdinamičnijih i najslikovitijih opisa smrti hrvatske bajke.

Kud god se tako širio dim i miris po planini, tamo su pogibale i umirale Zatočnice. Pogibale su, kako je koja najbolje i najljepše znala. Jedna se pretvorila u sivi kamen, pak se bacila sa stijene u ponor, gdje se kamen rastepao u stotinu komada. Druga se stvorila u crveni plamen, pa se odmah ugasila u zraku. Treća se rastepla u sitnu šaroliku prašinu, pa se rasula po papradi i kamenu. – I tako je svaka izabrala, kako je mislila, da je najljepše umrijeti. A to je zaista bilo sve svejedno: il ovako il onako, svakako su morale nestati sa ovoga svijeta, a to je ono, što im ni najljepša smrt nije mogla nadoknaditi! Pomriješe i pogiboše dakle svih sedam Zatočnica, i tako sada ni u Kitež-planini, ni nigdje drugdje na svijetu nema ni vila ni zmajeva ni drugih hudoba (PID 103).

Usmjerenost na problematizaciju predodžbe o smrti izdvaja, dakle, dva obrasca, oba povezana uz kršćanstvo i koncepte grijeha, kazne i oprosta. Motiv oprosta povezuje se uz pokušaj ubojstva staraca, kao što je to vidljivo u primjerima, i uopće povezano uz grijeh djece prema roditeljima. Oprost mladima i nesvjesnima poklonit će u okrilju kršćanskog koncepta roditelji i djedovi, gdje će uz spoznaju o počinjenom grijehu žrtvina kazna biti blaža (ili barem dostojanstvenija), i obrnuto, za zloću i zlobu nerazumljiva kazna smrću bit će agresivnija i strašnija. Za najstrašniji zločin, pokušaj ubojstva djeteta, u bajkama I. Brlić-Mažuranić oprosta ni opravdanja nema, on se kažnjava najvećom kaznom – smrću.

6. K zaključku

Raznolikost opisa i vrsta smrti u bajkama I. Brlić-Mažuranić upućuje na nastojanje autorice da pojam smrti sagleda u svojoj njenoj (metafizičkoj) različitosti. Njen odnos prema smrti može se pretpostaviti kroz interpretaciju motiva smrti kojima ispraća likove, odabirom načina na koji će ih nagraditi ili kazniti smrću ili im njome oprostiti. U bajkama ta interpretacija uključuje mitološki i kršćanski pogled na svijet te kulturološki autoričin svjetonazor, povezan uz njen doživljaj obitelji i majčinstva kao središta i moralne okosnice.

Predodžba o smrti u bajkama I. Brlić-Mažuranić može se povezati s odsustvom naglašavanja njezine tragične komponente i izostankom strahote gubitka, patnje, tuge,

nesreće, apatije. Mada impersonalnost i hladnoća doživljaja smrti u bajkama ne iznenađuju, jer se sve odvija u posebnom, drugačijem svijetu u kojem ništa nije nemoguće, mogla bi uputiti na jednu od intencija autorice kod pristupa konceptu smrti. U doživljaju smrti roditelja ili smrti junaka, ona će naglasiti beskonačnost i beskrajnost, kao oblik života s kojim bismo se mogli susresti i upoznati ga kao vid trajne veze i zaštite koja će u budućnosti uvijek biti dragocjena pomoć.

Literatura

- Bošković-Stulli, Maja. 2012. Bajka. *Libri & Liberi*, 1 (2), 281–292.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1997. Autobiografija (*Hrvatska revija*, 3(1930), 5, 241–249). U: *Autobiografije hrvatskih pisaca* [ur. Brešić, Vinko]. Zagreb: AGM, 521–531.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1950. *Priče iz davnine*. Zagreb: Grafičko-nakladni zavod.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2011. *Bajke i basne. Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Sv. 3 [prir. Vuković, Tvrtko; Žužul, Ivana]. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske.
- Bujišić, Gordana. 2005. *Dijete i kriza: Priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Crnković-Nosić, Vesna. 1994. Basne i bajke Ivane Brlić-Mažuranić. U: *Ivana Brlić-Mažuranić. Prilozi sa znanstveno-stručnog kolokvija*. Slavonski Brod: Grad Slavonski Brod–Matica hrvatska.
- Dadić, Katarina; Pušić, Bruno. 2016. Bajka Jagor Ivane Brlić Mažuranić kao ishodište za pedagoško i evolucijsko-psihološko razmatranje „pepeljuga efekta“. *Život i škola*, LXII (2), 255–266.
- Detoni Dujmić, Dunja. 1998. *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Donat, Branimir; Zidić, Igor. 1975. *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Dyregrov, Atle. 2001. *Tugovanje u djece. Priručnik za odrasle*. Zagreb: Educa.
- Giacometti, Kristina. 2013. Od čudesnoga do fantastičnoga: dimenzije svjetova Ivane Brlić-Mažuranić i Nade Iveljić. *Libri & Liberi*, 2 (1), 51–64.
- Halder, Alois. 2002. *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Naklada Juričić.
- Haramija, Dragica. 2002. Smrt u prozi za djecu i mladež. U: *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* [prir. Javor, Ranka]. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 30–38.
- Kastenbaum, Robert. 2000. *The psychology of death*. New York: Springer.
- Kos-Lajtman, Andrijana; Horvat, Jasna. 2011. Ivana Brlić-Mažuranić, Priče iz davnine: nova konstrukcija izvora i metodologije. *Fluminensia*, 23 (1), 87–99.
- Koutsompou, Violetta-Irene; Kotsopoulou, Anastasia. 2015. The Concept of Death as Depicted in Fairy Tales. *International Journal of Languages, Literature and Linguistics*, 1 (2), 154–157.
- Kuvač-Levačić, Kornelija. 2013. Sitivrat i simbolika kruga u bajci I. B. Mažuranić „Zašto se rodila biedna Lera i njezino sirotče“ (1943.). U: *Zadarski filološki dani IV: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 4 održanoga 30. rujna i 1. listopada u Zadru* [ur. Božić, Rafaela; Sambunjak, Slavomir]. Zadar: Sveučilište u Zadru, 645–654.
- Kuvač-Levačić, Kornelija. 2015. Tematika majčinstva unutar modela ženskog pisma Ivane Brlić-Mažuranić. U: *Šegrt Hlapić – od čudnovatog do čudesnog: zbornik radova* [ur. Majhut, Berislav; Narančić Kovač, Smiljana; Lovrić, Sanja]. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, 709–720.

- Kuvač-Levačić, Kornelija. 2018. Konceptija stranoga kao polazište interkulturalnih čitanja Ivane Brlić-Mažuranić. U: *Stoljeće Priča iz davnine: zbornik radova* [ur. Kos-Lajtman, Andrijana; Lovrić Kralj, Sanja; Kujundžić, Nada]. Zagreb: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, 635–650.
- Moore, Timoty; Mae, Reet. 1987. Who Dies and Who Cries: Death and Bereavement in Children's Literature. *Journal of Communication*, 37 (4), 52–64.
- Pintarić, Ana. 2008. *Umjetničke bajke. Teorija, pregled i interpretacije*. Osijek: Filozofski fakultet
- Protrka Štimec, Marina. 2015. Etika i mitologija u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić. U: Šegrt Hlapić - od čudnovatog do čudesnog: zbornik radova [ur. Majhut, Berislav; Narančić Kovač, Smiljana; Lovrić, Sanja]. Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, 657–670.
- Težak, Dubravka. 2001. Bajka u Hrvatskoj prije Ivane Brlić-Mažuranić. U: *Bajke od davnina pa do naših dana; zbornik radova Znanstvenog skupa Zlatni danci 3* [ur. Pintarić, Ana]. Osijek: Pedagoški fakultet, 17–26.
- Vasta, Ross; Haith, Marashall M.; Miller, Scott A. 2005. *Dječja psihologija: Moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Visinko, Karol. 2001. Bajka u obitelji, vrtiću i školi. U: *Bajke od davnina pa do naših dana; zbornik radova sa znanstvenog skupa Zlatni danci 3* [ur. Pintarić, Ana]. Osijek: Pedagoški fakultet, 133–141.
- Visinko, Karol. 2006. Obitelj u „Pričama iz davnine“ Ivane Brlić-Mažuranić. U: *Obitelj u književnosti za djecu i mladež; zbornik radova sa znanstvenog skupa Zlatni danci 7* [ur. Pintarić, Ana]. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku – Matica hrvatska Ogranak Osijek – Filozofski fakultet u Pečuhu, 99–103.
- Zalar, Diana. 2002. Smrt u djelu tri hrvatska i jednog inozemnog fantastičara. U: *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* [prir. Javor, Ranka]. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 72–79.
- Zima, Dubravka. 2001. *Ivana Brlić Mažuranić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.
- Zima, Dubravka. 2006. Djetinjstvo i stereotipi. U: *Kulturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima* [ur. Oraić Tolić, Dubravka; Kulcsar-Szabo, Erno]. Zagreb: Filozofski fakultet-Zavod za znanost o književnosti, 253–265.
- Zima, Dubravka. 2011. Bajke Ivane Brlić-Mažuranić izvan Priča iz davnine. *Kroatologija*, 2 (1), 217–229.
- Zima, Dubravka. 2019. *Praksa svijeta: biografija Ivane Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Naklada Ljevak.

The Perception of Death in the Fairy Tales of Ivana Brlić-Mažuranić

The paper examines the motif of death in relation to the Christian concept of it, i.e. the way as it appears in *Tales of Long Ago* and in seven fairy tales not included in this seminal collection of short stories written by Ivana Brlić-Mažuranić. Death is not something unusual, nor is violence rare in fairy tales. We accept them as a part of the marvellous world where they become commonplace. Different from the world of reality, death by old age or illness rarely features in fairy tales, while the motif of violent death appears in every story included in *Tales of Long Ago*. The motif of murder comes in several different forms, as infanticide, death by accident, parricide, the murder of an old man.

Focusing of the problem of death, two patterns can be discerned, both connected with Christianity and the concept of sin, punishment and forgiveness. The forgiveness for the murderers of an old man and parents perpetuates social stereotypes in terms of parents' unconditional love and the perceptions connected with the Christian concept of forgiveness. For attempted infanticide, in fairy tales there is no forgiveness nor justification and the punishment is death. If the murderer becomes aware of the gravity of the sin committed, his punishment will be more lenient, while in malicious irrationality, punishment by death will be more aggressive and horrifying. The dimension of eternity is opposed to the finality of death. Eternity is represented by the creatures we experience as immortal. In fairy tales the disappearance and the way these heroes and marvellous characters pass away is represented by attenuating or reducing the significance of the event itself, since they are either transformed, or they simply leave, or by stressing the dignity of death in the way heroes choose to end their existence.

Keywords: Ivana Brlić-Mažuranić, death, fairy tales, *Tales of Long Ago*, Fables and Fairy Tales

